

Nevroze po Schultz-Henckeu in oblikovanje osebnostnih struktur

Milena Jelen

Harald Schultz-Hencke je v tridesetih letih prejšnjega stoletja razvil psihološko teorijo, ki je z letom 1945 postala znana kot neopsihoanaliza. Njegova ideja je bila združiti in znanstveno podpreti spojitev treh zgodovinskih smeri, ki so jih načrtali Sigmund Freud, Alfred Adler in Carl Gustav Jung. V ta namen je v smereh poiskal in spojil tiste empirične elemente, v katere je sam zaupal.

Rodil se je 1892. v Berlinu, kjer je tudi 1953. umrl. Doktoriral je iz medicine, študiral pa še filozofijo in psihiatrijo. V letu 1934 je bil eden od ustanoviteljev Nemškega zdravniškega združenja za psihoterapijo. Maja 1945 je ustanovil Inštitut za psihopatologijo in psihoterapijo, kjer je pričel prakticirati neopsihoanalizo. Že v svojem prvem delu *Der gehemmte Mensch* (Zavrti človek) uvaja značilni pojem »zavrtost«, ki je po nekaterih avtorjih identičen s Freudovim »izrinjanjem«.

Privrženci »ortodoksne« freudovskega nauka so njegovi smeri očitali konformizem, češ da daje večji pomen aktualnemu konfliktu kot pa nevrotsko izkrivljenim naravnostim; da ne vodi bolnika do poslednje konfrontacije z njegovimi najskritejšimi željami in z obrambnimi mehanizmi; da se preveč omejuje na intelektualni uvid, tolikšen, kolikor ga je bolniku treba, da se prilagodi obstoječim družbenim razmeram, torej da ima psihoterapija neanalitskih šol bolj svetovalno-pedagoški in premalo analitski značaj.

Vendar je tudi na »ortodoksni strani« možno slišati krilatico, da je »popolnoma analizirani bolnik preprosto – mit«.

Morda je slednje (poleg umevanja aktualnega družbenega dogajanja doma, ki je bilo bolj naklonjeno družbeno prilagojenemu človeku kot odkrivanju nezavednega in krepitvi tega) imel v mislih profesor **Leopold Bregant** (status psihoterapevta je pridobil 1968. v Goettingenu), ki je v slovensko psihiatrijo uvedel strokovno in pragmatično naravnane psihodinamske teorije in tehnike, kar je bilo za njeno utemeljitev in razvoj izjemnega pomena.

V interni publikaciji Psihoterapija, ki jo je izdala Katedra za psihiatrijo Univerzitetne psihiatrične klinike Ljubljana leta 1986, (uredila prof. Katja Dougan) je prikazan del strokovnih prispevkov pokojnega prof. Breganta; iz te publikacije povzemam zapisane vsebine.

Motivi (nagibi, težnje) in življenjska področja

Človekova dejavnost je odvisna od bioloških in socialnih potreb in od življenjskih razmer. Potrebe privedejo do dejavnosti šele tedaj, ko se izrazijo v duševnosti kot nagibi, motivi ali težnje. Sam obstoj potrebe še ne pomeni, da nujno nastopi aktivnost; npr. potreba po hrani, se mora prej izraziti v človekovi duševnosti, da občutek glada sproži ustrezen motiv, ki vodi k akciji. S fiziološkega stališča so motivi stanja živčnega vzbujenja, ki opozarjajo na obstoj potreb, da se sproži aktivnost za njihovo zadovoljitev.

Od oblikovanja motivov je odvisen **osebnostni razvoj**, kajti način, kako se je otrok v mladosti naučil **usklajevati svoja pričakovanja z življenjskimi možnostmi**, je v veliki meri odločilen za bodoče doživljanje in ravnanje.

Za človekov osebostni razvoj in nastajanje nevrotičnih motenj so posebno pomembne določene kategorije potreb oziroma motivov: dinamično pomembni konflikti nastajajo tedaj, kadar vsaj minimalno ni mogoče uresničiti eksistenčno pomembnih potreb oziroma motivov; uvrščamo jih v kategorije glede na življenjska področja:

- **Intencijsko področje** – zajema težnje, ki usmerjajo človeka v aktivno zaznavajoč odnos do sveta in samega sebe; pri tem ločimo objektivni in subjektivni intencionalni odnos (čustvena vrednost in privlačnost predmetov, dogodkov; oseb).
- **Posesivno področje** – zajema težnje po pridobivanju, osvajanju, zajemanju, posedovanju in ohranjanju ne zgolj materialnih dobrin, temveč tudi, v skladu s duševnim in socialnim razvojem, nematerialnih dobrin, ki imajo za človeka neko vrednost.
- **Samopotrditveno področje** – težnje po uveljavljanju, priznanju in obvladovanju (od njih je zelo odvisno doživljanje človekove lastne vrednosti).
- **Erotično in seksualno področje** – erotične težnje se nanašajo na širše področje, na odnos do celotne okolice (potreba po ljubezni, čustveni sprejetosti), seksualne se izražajo v odnosu do partnerja.

Nastajanje zavrtosti - nevroz

Motivi, ki ne morejo biti realizirani, sprožijo konflikt. Naravna obramba človeka je obvarovanje pred takšnim stanjem, zato teži vsak konflikt po svoji notranji dialektiki k razrešitvi.

Najprimernejši način razrešitve je zavestno **odpovedovanje** enemu od motivov, ki pa vedno ne uspe. Odpovedovanje ni možno tedaj, kadar bi določeni motivi morali biti izpolnjeni zaradi svoje eksistenčne pomembnosti. V tem primeru se ovirani motivi samo **odrinejo v nezavedno**, od koder terjajo svojo zadovoljitev. Motivi tedaj pričnejo vplivati na človekovo dejavnost na način, ki ni več dostopen zavestnemu usmerjanju. V takem primeru ohranijo odrinjeni motivi svoje **dinamično siljenje** in kot podzavestne in latentne sile posegajo in celo določajo aktivnost in zavestno mišljenje.

Proces **odrinjanja** spremlja posebna čustvena prizadetost - **čustva bojazni**, ki imajo svoj izvor v napetostih in neugodju, ki ga povzročajo nezadovoljeni motivi (otrok, ki ima slabe izkušnje, ker njegove normalne razvojne potrebe niso bile zadovoljene ob pravem času in na pravi način, se bo postopoma pričel bati svojih lastnih teženj in želja, doživljati jih bo pričel kot nevarne, ogrožajoče; drugače bo pri otroku, ki nima bojazni pred svojimi motivi, nanj bodo motivi delovali spodbudno).

Človekova sposobnost **odpovedovanja** nesprejemljivim oz. neprimernim motivom je odvisna od tega, koliko možnosti je imel v otroštvu, da se je tega naučil in privadil. Pri odpovedovanju človek ničesar ne odriva in nasilno zavira, kar bi kasneje kot latentna dinamična sila sililo k ravnanjem, za katera ne bi poznal ne razlogov ne namena.

Za razliko od odpovedovanja pri odrinjanju človek izgubi sposobnost zavestnega usmerjanja motivov.

Na tistem življenjskem področju, na katerem potrebam kot objektivnim osnovam življenja ni bilo zadovoljeno in so bili motivi zaradi bojazni odrinjeni, je človek **zavrt**. Zaradi zavrtosti ni več sposoben zavestno in preudarno uravnati svojih motivov in svoje aktivnosti. Tako postane zavrtost osrednji pojav za razumevanje motenj v osebnostnem razvoju in s tem za razumevanje nastajanja **nevroz**.

Zavrtost lahko povzroča **trdota oz. trda peristaza**, če so življenjski pogoji pretrdi, če ima človek premalo možnosti, da bi lahko uresničil svoje osnovne in eksistenčno nujne potrebe. Tako človek nima možnosti za postopno pripravlanje na življenje. Do zavrtosti pa lahko pride tudi zaradi **razvajanja ali mehke peristaze**, saj razvajen človek trči ob življenjsko realnost na posebno trd in vznemirjajoč način. Razvajanje se ne povzroča le s preveč mehkim

okoljem, ki preveč nudi in preveč štiti. Razvajenost pospešuje tudi preveč možnosti za samovoljno življenje, kjer se človek lahko predolgo izmika običajnim zahtevam človeškega sožitja.

Z zavrtostjo pojmuje izgubljeno vsebino nekoč polno doživetega motiva. To je stanje, ko je hotenje postalo votlo, ko človek v sebi čuti le še neko **nedoločeno siljenje** in **nemir**, ne pozna pa vzroka za to in tako tudi ne more svoje dejavnosti smotrno usmeriti k določenemu cilju in uresničiti neko zanj pomembno težnjo. Človekova aktivnost postane **gnana**. Končno postane neugodje pretežna vsebina doživljanja, cilj človekove aktivnosti pa le odstranjevanje tega občutenega neugodja.

Zavrtosti po posameznih kategorijah motivov

Intencionalna zavrtost – se izraža v pomanjkljivem stiku z obdajajočim svetom; manjka doživljanje bližine in povezanosti; označuje jo bazična bojazen pred kontaktom in približevanjem.

Kaptativna zavrtost – se izraža v pomanjkljivi sposobnosti želeti si nekaj pridobiti, osvojiti, v skrajnosti človek ne zna več kaj zaželei.

Retentivna zavrtost – zavrti so težnje, da si človek osvojeno in dobljeno zadrži in ohrani, kar tudi pomeni, da se zna braniti, odkloniti postavljene zahteve (v preteklosti je moral vedno dajati to, kar je sam rabil, da se je izognil še večjemu neugodju).

Agresivna zavrtost – se izraža v pomanjkljivi podjetnosti in dejavnosti, zaradi česar se ne morejo dovolj oblikovati občutja lastne vrednosti, manjkajo impulzi za uveljavljanje samega sebe.

Erotična zavrtost – manjka možnost za predajanje samega sebe in za dajanje ter sprejemanje nežnosti in človeške topline.

Seksualna zavrtost – nezmožnost sprejemanja seksualnih impulzov in lastne seksualne vloge v življenju.

Posledice zavrtosti

Za nevrotično motenega človeka pogosto rečemo, da je gnan k temu ali onemu ravnanju, ali pa da »nezavedno« nekaj hoče. Tako pravzaprav izrazimo mnenje, da so v njem težnje, ki vplivajo na njegovo vedenje in v njem tudi obstajajo, vendar se razlikujejo od zavestnega nagiba. Od **zavrtosti torej nekaj ostane**, kar vidimo v človekovi aktivnosti - kot **napetost**, **nemir** in kot nejasno **siljenje**.

Primarne posledice zavrtosti

Zavrtost motiva nikoli ni popolna, njen ostanek ima neverjetno dinamično silo, kar je za razumevanje nevroz odločilno. Označujemo ga kot **sled** prej polno doživetega motiva. Te sledi imajo izredno vztrajnost in **daljnosežno usmerjajo** življenje nevrotično motenega človeka.

Osebnostne države ali zadržanja: Sledi zavrtih motivov se lahko razrastejo v osebne države ali zadržanja. Imajo isto smer siljenja kot motivi, iz katerih izhajajo (torej intencionalna, kaptativna, retentivna, agresivna in seksualna zadržanja). Zadržanjem, kot preostankom motivov, manjka jasnosti, imajo pa neverjetno trdoživost; čeprav latentna – nezavedna, močno usmerjajo človekovo vedenje.

Zadržanja se aktivirajo in okrepijo v svojem siljenju ob najrahljšem povodu oz. signalu. Signal pa je lahko vse, kar kakorkoli spominja na in je v zvezi z zavrtim motivom, katerega preostanek je zadržanje. Tukaj premislek in razum ne prideta do veljave (primer: ker je bila

ženska kot dekle kaptativno močno prikrajšana ob svojem bratu, se bo kasneje v konkurenci z moškimi hitro in brez vzroka čutila prikrajšano).

Začarani krog: Nevrotično moten človek nima sposobnosti za prilagojeno, učinkovito in naravno življenjsko udejstvovanje (ne zna, na primer, jemati ob pravem času, ne zna se odpovedati, ne obdržati...). Večina njegovih življenjskih sposobnosti, ki jih ima za urejanje svojega življenja, so močno prizadete. Ker vse prevečkrat naredi narobe, postaja njegovo ravnanje čedalje bolj moteče in nesprejemljivo; okolica stopnjuje njegov občutek neugodja in zavračanja, kar razume kot potrditev njegovih občutij, da je njegova bojazen pred svetom upravičena. Proces odtujevanja - začarani krog - se tako le še pogloblja.

Pasivnost: Napetosti, ki jih povzroča začarani krog, potrebujejo vsaj relativno sprostitev – izhod je beg v pasivnost.

Čim manj ima človek zunanjskega zadovoljstva in uspeha, tem bolj išče nadomestilo v sebi, s tem pa postaja vse bolj pasiven. Resignirano prične uživati svojo pasivnost, ker mu postaja prijetna, ni se mu treba naprezati in truditi za doseg določenega cilja.

Takšna »rešitev« ne more potrjevati občutka lastne vrednosti, zato pa skuša obvarovati ta občutek z ustvarjanjem najrazličnejših nevrotičnih idealov in ideologij.

Iluzionarna pričakovanja: Napetosti in siljenja, ki izhajajo iz nezadovoljenih motivov, se krepijo in kopičijo, čim dalj in čim bolj človek pogreša zaželeno. Ker ostaja v ozadju zadržan živo pričakovanje, ki je prav tako posledica zavrtosti, se sčasoma razvijejo iluzionarna pričakovanja, sorazmerna z občutkom prizadetosti. Imajo izredno privlačno vrednost, ker nosijo v sebi upanje na izboljšanje. Dovoljujejo, da se odvrne pozornost od neprijetne sedanje realnosti. Na svoj način zasvojijo človeka, ta se nanje privadi in jih prične doživljati kot zahteve. Ljudi in življenje pričinja doživljati tako, kot da so le-ti dolžni nuditi iskano in pogrešano.

Vsebina iluzionarnih pričakovanj je odraz zadržanj: Intencionalna iluzionarna pričakovanja – drugi ljudje morajo začutiti in se vživeti v to, kar prizadeti misli in želi. Kaptativna iluzionarna pričakovanja - človek lahko zahteva in pričakuje v življenju vse, kar želi.

Retentivna iluzionarna pričakovanja – do izgub v življenju ne sme in ne more priti.

Agresivna iluzionarna pričakovanja – zahteve po izjemnem položaju in izjemnem spoštovanju.

Erotična in seksualna iluzionarna pričakovanja – od vsakega biti brezmejno in brezpogojno ljubljen, za drugega vedno seksualno privlačen partner.

Sekundarne posledice zavrtosti

Zaradi primarnih posledic zavrtosti se nevrotični sistem agiranja krepí: skuša se izogniti posledicam zavrtosti, vendar jih v resnici še bolj utrjuje. K tem dodatnim nevrotičnim mehanizmom sodijo naslednje sekundarne posledice zavrtosti:

Lagodnost: Sčasoma se iz pasivnosti razvije težnja k splošni pasivnosti, ki jo označujemo kot lagodnost – generalizirano opuščanje aktivnosti in izguba pripravljenosti za konstruktivno delo. To ni lenoba, ampak nekaj mnogo bolj subtilnega, bistvo lagodnosti je v pomanjkanju pravočasne iniciative, ki sproži val nevšečnosti in s tem ovira življenje.

Nadkompenzacija: Človek, ki pride zaradi zavrtosti v stisko (je pa boljše energetsko opremljen), skuša občuteno pomanjkanje nadomestiti z nadkompenzacijo. Vendar pa iz notranje stiske sproženi aktivnosti manjka preudarnosti in umirjenosti, da bi lahko bil v uresničenju svojih teženj uspešen. V stiski se čuti gnan storiti več, kot je potrebno za doseg zaželjenega cilja.

Nadkompenzacija ustvarja vtis velike sposobnosti in ekspanzivnosti, zmožnosti za dejavnost in podjetnost, vendar je resnica ravno obratna, saj je nasprotje smotrne, vztrajne in uravnotežene dejavnosti.

Ambivalenca: Notranja pripravljenost k aktivnosti je razcepljena med »bi« in »ne bi«; je borba med težnjo po pasivnosti in med drugo življenjsko težnjo, ki pa je že prerasla v nerealistično pričakovanje.

Nevrotične ideologije: Človek svojo nezmožnost realističnega udejstvovanja v svetu utemeljuje z nazorskimi in drugimi idejami ter ideali. Primer je lahko nevrotično sklicevanje na pravičnost, ki pa je le apel na okolico, da ta stori tisto, česar sam ne zna ali ne upa tvegati v lastnim izpostavljanjem.

Samoidealizacija: Samega sebe prične človek idealizirati in doživljati kot boljšega od drugih zato, da bi se zaščitil pred grozečo in latentno sovražnostjo do sebe, saj je lastna nezmožnost očitna in je občutek lastne vrednosti močno prizadet.

Nadomestne zadovoljitve: Človekov motivacijski sistem je zelo plastičen, zmožen odpovedovanja, zna počakati in se zadovoljiti tudi takrat, ko ni dosežen prav tisti cilj, ki si ga je zastavil. Zadošča, da je dosežen drug cilj, če prvotni trenutno ni dosegljiv. Zato vsaka preprečitev ni nevarna, postane pa takrat, ko so meje plastičnosti presežene, torej, če je bila plastičnost zlorabljena.

Če je človek izgubil preveč plastičnosti in s tem možnosti konstruktivne kompenzacije, začne iskati nekonstruktivne nadomestne zadovoljitve.

Terciarne posledice zavrtosti

Reparacijske zahteve: Človek, ki zaradi zavrtosti ni sposoben konstruktivne dejavnosti, bo pričel ta manjko polniti z reparacijskimi zahtevami: svet, ljudje okoli njega so dolžni, da mu nadomestijo vse gorje, ki ga je doslej doživljal. S pasivnimi pričakovanji meni, da bo uresničil vse tisto, kar bi lahko dosegel le z aktivnim naporom in delom.

Nezadovoljiva delovna tehnika: Za pridobitev primernih delovnih navad in izkušenj je potrebna iniciativa. Človek, ki nima primerne delovne tehnike, ne zna in ne zmore naporega in sistematičnega ter vztrajnega dela (kar povečuje nezadovoljstvo delovne sredine in njegovo lastno nezaupanje vase).

Primer za to je tudi sicer priden študent, ki se vse nauči na pamet, vendar bo snov resnično obvladal šele ob razumevanju, do katerega pa se pride le z vztrajnim miselnim naporom; ta mu je pretežek in si ga skuša prihraniti s pasivnim učenjem. Sedi pri knjigi in je »prizadeven«, dejansko pa je pasiven.

Nezadovoljivo znanje: Zaradi lagodnosti in neupoštevanja njenih posledic si človek ne pridobi potrebnega znanja in razgledanosti.

Nezadovoljivo ravnanje z ljudmi: Nevrotično moten človek zaide v težave pri stikih s svojo okolico, socialno postaja vedno bolj osamljen, osamljenost pa ga prikrajša za možnost, da bi si postopno pridobil primerne izkušnje v odnosih z ljudmi.

Nezadovoljiva uporaba prostega časa: Ko naj bi se zavrt človek spočil in pripravil za delo, se trudi in skuša s stranskimi dejavnostmi nadomestiti zamujeno na delovnem mestu, kar pa pri šefu in sodelavcih ne koristi. Uspeh in priznanje, ki naj bi ju dosegel pri delu, skuša nadomestiti z nadvladanjem v medosebnih odnosih ipd.

Sovražnost do sebe: Sovražnost do sebe kot posledica neuspešnosti lahko vodi do pasivnega (do sebe) in aktivnega maščevanja (do drugih ljudi). Človek lahko škoduje samemu sebi tako, da se pretirano žrtvuje, hkrati pa daje vedeti, da so drugi tisti, ki tako grdo ravnaajo z njim.

Pomen starostnih obdobj za oblikovanje zavrtosti

Nepriherni življenjski pogoji in izkušnje nimajo v vseh razvojnih obdobjih enakih posledic in tudi niso enako ogrožujoči:

Obdobje prve polovice prvega leta

Otrokova življenjska energija, ki spodbuja njegovo dejavnost, se prične usmerjati. Prav ta usmerjenost ali intencionalnost pa je odvisna od kvalitete čustvenega odnosa do okolja. Za otroka je pomembno, da dobi zanj zunanje dogajanje čim večjo vrednost in privlačnost, da se povečuje težnja po čustvenem in razumskem osvajanju sveta preko čim tesnejše povezanosti z njim.

Ljudje, prikrajšani za te izkušnje, se ne znajo navezati, so hladni in čustveno neudeleženi v svojih socialnih odnosih. Sveta ne morejo doživljati kot prijetnega, privlačnega, spodbudnega. Kot otroci so bili že v tem obdobju prezrti, prikrajšani za dotike, gibanje, otipavanje, opazovanje. Enake posledice pa lahko ima tudi kaotični svet, ki mu je bil otrok izpostavljen (premočni, preštevilni dražljaji), saj so ti enako stopnjevali njegov občutek ogroženosti in bojazni.

Obdobje druge polovice prvega leta

Za to obdobje so značilne težnje po osvajanju in pridobivanju. Izrazijo se najprej v zvezi s hranjenjem, nato pa dobijo ta pomen ostale izkušnje, povezane z otrokovimi željami po igračah, igri... Osebe, ki so bile prepogosto in pretrdo prikrajšane, sčasoma izgubijo sposobnost izražanja svojih teženj, težnje se v njih niti ne izoblikujejo več.

Alenka Rebula (2009) za oralno obdobje razvoja med drugim zapiše: »Otrok, ki preživi svoje otroštvo v neodzivni samoti, je tuj ne le staršem, ampak predvsem samemu sebi, kar je za njegovo življenje veliko bolj usodno.

... Nedvoumno čutenje je pomembna sestavina duševnega zdravja: nujno si moramo biti na jasnem, kaj čutimo in česa ne, če hočemo kot odrasli pravilno izbirati.

...Težko se je ločiti od družine, ki je bila srečna, a še neskončno težje se je zrelo ločiti od zaledja, ki je dajalo samo lakoto in samoto. Treba je oditi v svet, v katerega nimamo zaupanja, nepreskrbljeni, na šibkih nogah, polni nemoči, ki je nihče ne bo hotel vzeti...«

Obdobje med drugim in tretjim letom starosti

To je obdobje pričetka osamosvajanja, rastoče samozavesti in spoznavanja lastnega hotenja in uveljavljanja. V tem času se mora otrok naučiti odpovedovanja in podrejanja. Posebna oblika podrejanja je privajanje na kontrolo izločanja, kar je pri otroku in starših povezano z močnim čustvenim doživljanjem. Otrok izpolni pričakovanja odraslih, če so ga k temu spodbujali in če se čuti z njimi povezanega. Pridobil bo občutek, da nekaj zna in zmore. Ta doživljanja se prenesejo na vse druge aktivnosti, zato potrebuje otrok pravilno spodbudo, da bi svoje udejstvovanje pravilno izbral in usmerjal. Otrok, ki je deležen prevelikih in pretogih zapovedi, bo doživljal notranjo napetost, v njem se ne bodo oblikovali spontani impulzi, ne bo mogel razviti nikakršne samoaktivnosti. Napetosti bo morda sproščal z izbruhi togote, trme, samovoljnosti. V življenju se ne bo znal braniti, uveljavljati in realizirati svojih upravičenih zahtev na socialno sprejemljiv način.

Alenka Rebula (2009) za analno obdobje razvoja zapiše: »Uboganje, ki oblikuje zdravo voljo, je zmeraj častno, brez hlapčevskih primesi. Podrejanje, ki ni izraz rastoče odgovornosti, pa se izkrivi v nizkotnost, v srdito častihlepje in potuhnjeno klečeplazenje pred nosilci oblasti. ... Otrok, ki doživlja slast svoje svobodne volje, pod vodstvom ljubljenih staršev, bo vedno na novo iskal podobne zdrave užitke... tako nastaja človek, ki bo vse življenje znal braniti svojo pravico do odločanja, in ki se predvsem zaveda nujnosti opredeljevanja do vsega, kar se mu dogaja... Kdor živi, kakor da je vse odločanje, se sooča s posebno visoko obliko svobode. Medtem ko živi, v svojem življenju ni nikoli odsoten.«

Obdobje med četrtem in šestim letom starosti

Otrokov način mišljenja se pričinja približevati načinu mišljenja odraslega človeka. Vse bolj razume, da lahko sam vpliva na način, kako in pod kakšnimi pogoji ga bodo ljudje upoštevali in kakšno vrednost in veljavo bo imel pred njimi.

Otrok, ki se čuti v življenju neupoštevanega in zapostavljenega, bo skušal tako stanje spremeniti; »posebni način obnašanja« prinaša otroku zadovoljstvo, posebej, če je bil deležen

zanimanja ali zadovoljstva okolice. Lahko pa ga zapelje, da si bo vedno znova želel pomagati z njimi. Ne bo se več vedel naravno, ampak bo postal narejen in nenavaden in bo učinkoval nepristno. Za to obliko nevrotične motenosti je značilna teatraličnost in dramatičnost čustvovanja, notranja praznina in neskladje med resnično vsebino in igrano vlogo. Ozadje motnje je pomanjkanje zaupanja. Stalni občutek ogroženosti in bojzani pred zapuščenostjo otroku nikoli ne pusti izživeti resnično notranjost in zato nima možnosti, da bi se naučil ustvarjalno obvladovati življenje ter uravnati svoje življenjske načrte. Aktivnost tako prizadetega otroka označuje nepremišljenost in prepuščanje trenutku.

Alenka Rebula (2009): »Kdor teženj (po uspehu, privlačnosti, priznanju...) ne more izživeti na zdrav način, v odraslosti ne more biti drugega kakor njihov plen.«

Oblikovanje osebnostnih struktur

Zgodnje življenjske izkušnje določajo oblikovanje osebnostne strukture, od nje pa je odvisen način doživljanja in ravnanja. Lahko pa nevrotično strukturo pojmuje kot obrambni sistem posameznika, ki se je oblikoval kot posledica zavrtosti in bojzani.

Kaj določa in označuje posamezne osebnostne strukture:

Shizoidna nevrotična osebnostna struktura

- Zaradi intencionalne zavrtosti bazična bojazen pred kontaktom in okolico, nesposobnost predajanja
- Pretirana težnja po individualnosti in samozadostnosti
- Biti od nikogar odvisen, nikogar potrebovati, ne imeti do nikogar obveznosti
- Bližina pomeni ogrožanje lastne neodvisnosti, ljubezen si lahko predstavlja le kot nevarnost
- Kar ne more zagotoviti s čustvenim kontaktom, skuša shizoidni doseči s posebno intenzivno racionalno intelektualno angažiranostjo
- Tako ostaja le intelektualen hladen stik, ki je sredstvo za distanco in pregrado
- Tako odtujen človek daje vtis čudaštva, posebej v situacijah, ko okolica pričakuje približanje
- Ker z drugimi nima stika, lahko le domneva, kaj doživlja drug človek, vendar je v sebi negotov, ne more se orientirati
- Kar shizoidni človek čuti, misli, vidi, si predstavlja, je tisto, kar se dogaja zgolj v njem samem, nima pa mehanizma, da bi preverjal, ali je to tudi resnični odraz zunanjega sveta
- Čuti se tujca, postaja vedno težavnejši, žaljiv in ironičen, svojevrsten v oblačenju in vedenju, zatekajoč se v cinizem in nihilizem
- Rastoče nezaupanje v svet in okolje postopoma prehaja v bolešno nanašalnost ter v prave blodne predstave in zmote; pogosto se izraža v ekstremni ljubosumnosti
- Za tem duševnim dogajanjem pa se od nikogar opažena in boječe prikrito skriva globoka želja po bližini, zaupnosti, predajanju in ljubezni
- Otroci shizoidnih živijo v čustveno hladnem ozračju, se ne morejo orientirati, ker ne najdejo opore in povezanosti in imajo premalo identifikacijskih možnosti.
- *Janko Bohak (1995):«Če človek z globokimi bojznimi pred človeško bližino po mnogih neuspelih poskusih ponovno tvega in se odloči za trajnejši in zaupnejši človeški odnos, je to ogromen uspeh, pravo herojsko dejanje, za katerega bo poplačan z izhodom iz lastnih notranjih puščav in osamelosti. In le on sam bo vedel, da je to zanj večji življenjski uspeh od vseh tistih, za katere je morda dobival vrhunska priznanja in nagrade.«*

Depresivna nevrotična osebnostna struktura

- Zaradi kaptativne in retentivne nesposobnosti se oblikuje bazična bojazen pred samostojnostjo in vsakršno izgubo, težnja po predajanju in prilagajanju

- Depresivni krepki odvisnost v direktni obliki (je odvisen od drugega) in v indirektni obliki (da drugega naredi odvisnega od sebe); v partnerskem odnosu kaže brezmejno požrtvovalnost, za njo pa tiči nezavedna zahteva po totalni posesti partnerja
- Zaveda se le svoje bojazni pred izgubo, ne pa svoje bojazni pred samostojnostjo, bojazni pred izoblikovanjem lastnega jaza in svojih lastnih želja
- Oddaljenost, ki jo doživlja kot izgubo, lahko privede do obupanosti in globoke depresije, v skrajnih primerih do samomora ali popolne apatije oz. v zasvojenost
- Da bi se izognil izgub, ostaja otroško nemočen, kar se odraža tako, da žrtvuje sebe, živi lastno življenje preko drugega in v popolni identifikaciji z drugim
- Neha biti samostojno bitje, ki ima svoje lastno življenje
- Živi z občutki krivde, ki jih je usmeril vase, ali pa občutki krivde izhajajo iz občutja, da svet vedno znova nekaj od njega zahteva, česar mu ne more dati
- Zaradi teženj po bližini bo razvijal altruistične vrline, ki vodijo do pretirane skromnosti, prilagodljivosti, podredljivosti (pri tem pa goji občutek moralnega prestiža kot zadoščenje za lastno odpovedovanje in lastno prikrajšanost), vse do mazohističnih zadovoljitev.

Anankastično-obsesivna nevrotična osebnostna struktura

- Zaradi zavrtosti agresivnih teženj otežena orientacija, koliko je zmožen uveljaviti sebe in lastno hotenje in koliko se je potrebno podrežati (reprezentativne izkušnje ob privajanju na čistočo, ob doživljanju lastne uspešnosti, kar je kot otrok razumel: koliko je »dober«, koliko je »slab«)
- Zaradi pretogih in preveč nasilnih utesnitev pretirana samokontrola, s tem pa izgubljanje sproščenosti, podjetnosti in ekspanzivnosti
- Anankastični človek veliko dvomi (iz otroštva: »Moram biti dober, ali smem biti slab?«), zato je neodločen, nespontan in rad zavlačuje; v skrajnosti ekspanzivne impulze tako potlači, da jih sploh več ne sme biti, od tod
- Težnja po trajnosti in zavarovanju, vedno pustiti vse po starem, magična bojazen pred minljivostjo; potreba po ublažitvi bojazni pred tveganjem, podjetnostjo, spontanostjo, borbenostjo
- Krčevito oklepanje enkrat osvojenih stališč in idej, navad, ki naj postanejo zakoni in pravila; oklepanje izročil, tradicij, naučenega in navajenega; iskanje načelnosti, kar pa vodi v prisilo in nesvobodnost. Iz kalupov razvite kompulzivne motnje, ki se stopnjujejo od začetnega preverjanja ugasnjene luči do vedno težjih vsiljivk in kompulzivnih ravnanj, ki več niso obvladljiva
- Potlačevanje drugih impulzov – znebiti se slabih, umazanih, grešnih misli in želja; takšen človek se trajno bori proti slabemu, namesto za dobro. V religiji težijo k ortodoksnosti, dogmatičnosti in absolutnosti, v politiki in življenjskem slogu nasploh h konservativnosti.

Histerična nevrotična osebnostna struktura

- V obdobju med 4. in 6. letom starosti postane otrok sposoben zavestno vplivati na dogajanje okoli sebe in na to, kako naj ga okolica sprejme in obravnava. Pri oblikovanju histerične strukture so manjkali vzorci o sprejemanju realnosti (svet, v katerega se vrašča, mora biti dovolj urejen in stabilen, otrok pa mora dobiti dovolj potrditve, da se bo pripravljen in sposoben odreči otroškim željam, se naučil čakati, prevzeti odgovornost, delati ..)
- Histerično strukturiran je poln upov in pričakovanj, ki pa niso realna in povzročajo vedno nova razočaranja – vendar pa ne korigira sebe in svoja napačna pričakovanja, temveč se zateče v nova in pripisuje svetu in življenju krivdo za svoja razočaranja
- V socialnih odnosih je otroško nezrel, naiven, vraževeren, zavede ga vsaka ponudba, ki obeta izboljšanje brez lastnih naporov

- Za razliko od anankastične histerično strukturo označuje bazična bojazen pred neizbežnostjo in nujnostjo: stalno pričakuje nekaj novega, išče nove vtise in avanture, usmerjen je v bodočnost, vendar brez jasnih ciljev
- Pomemben mu je občutek svobodnosti, vendar je ta svoboda bolj svoboda »pred nečim« kot »za nekaj«
- Zaradi svoje negotovosti in izgubljenosti se malo nauči in malo naredi, nima trdne opore v sebi in je zato tem bolj odvisen od zunanjega priznanja in doseganja hitrega učinka; odvisen je od priznanja in simpatije
- Značilne poteze: obsedenost s trenutno željo, zahteva po takojšnji zadovoljitvi, irealen odnos in neupoštevanje zveze med vzrokom in učinkom, spretno izmikanje posledicam in odgovornosti zanje, izgubljanje v izmišljenih in neresničnih zgodbicah
- Zanimarjeni sta varčnost in točnost, označeni kot pedantnost in drobnjekarstvo, ideal je velikopoteznost, a na račun drugih
- Enako je na področju etike in morale: meni, da s svojimi stališči in s svojim ravnanjem brani le svojo pravico do svobode, če se izmakne pravilom in predpisom
- Kot odraz premestitve bistvene bojazni med postranske se bojazni pojavijo v fobični obliki (agorafobija, klavstrofobija...)
- Značilna je izredna plastičnost, igranje vlog po trenutni potrebi, tako da že sam ne ve več, kaj je on sam in kaj njegova vloga.

Ljudje nagibajo praviloma k poklicem, ki so blizu njihovi osebni strukturi: shizoidni se angažirajo v dejavnostih, kjer ni potrebno veliko osebnih stikov (naravoslovci, fiziki, matematiki, filozofi, psihiatri...); depresivni se posvečajo terapevtskim in karitativnim dejavnostim (zdravniki, socialni in podobni poklici...); anankastične odlikuje natančnost in zanesljivost (uradniki, statistiki, finančniki, eksaktni naravoslovci...); histerični zmorejo prožnost in hitro odzivanje, iščejo dejavnosti, kjer je zadovoljena njihova potreba po osebni veljavi, po zunanjem priznanju in osebni bližini – predestinirani so za umetniško udejstvovanje in povsod, kjer se lahko sončijo v soju žarometov.

Viri:

- Bregant, L. (1986). Psihodinamična teorija nevroz. *Psihoterapija*, 13-92. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Univerzitetne klinike Ljubljana.
- Bregant, L. (1986). Uvod v tehniko individualne analitične psihoterapije. *Psihoterapija*, 93-137. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Univerzitetne klinike Ljubljana.
- Bohak, J. (1995). *Moja srečanja z ljudmi*. Celje: Mohorjeva družba.
- Rebula, A. (2009). *Globine, ki so nas rodile*. Celovec: Mohorjeva družba.

